

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ

Επιμέλεια:

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΕΤΙΜΗΣ
ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΓΡΑΒΑΡΗΣ

Μ. ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Π. ΓΕΤΙΜΗΣ - Δ. Ν. ΓΡΑΒΑΡΗΣ
ΑΠ. ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ - Ε. ΖΑΜΠΕΤΑ - Γ. ΚΑΥΚΑΛΑΣ
Χ. ΚΟΚΚΩΣΗΣ - Ν. ΚΟΜΝΗΝΟΣ - Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Ξ. ΠΕΤΡΙΝΙΩΤΗ - Β. ΡΗΓΑ - Ι. ΣΑΓΙΑΣ
Θ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - Μ. ΣΠΟΥΡΔΑΛΑΚΗΣ
Ο. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ - Ν. ΤΑΤΣΟΣ - Γ. Ν. ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ISBN 960-310-179-6

© 1993, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ
Σόλωνος 84, τηλ. 36 08 180

ΘΕΜΕΛΙΟ 1993

- (1988β), *Ageing Populations: The Social Policy Implications*, Παρίσι.
- PALME, J. (1990), «Models of Old-age Pensions», στο A. Ware - R. Goodin, *Needs and Welfare*.
- PETERSEN, J.H. (1989), «The process of Retirement in Denmark: Trends, Public Discussion and Institutional Framework», στο W. Schmähl (επιμ.), *Redefining the Process of Retirement*, Berlin and Heidelberg, σ. 63-81.
- (1991), «Problems of Pension Policy, American, British, Danish and German Ideas», *Social Policy and Administration*, τόμ. 25, τχ. 3, σ. 249-260.
- ROBOLIS, S. (1992), «A view from the South: Reforms in Greece», *European Social Policy*, τόμ. 3, τχ. 1, σ. 56-59.
- SCHMÄHL, W. (1992), «The future development of old-age security», στο J. Mortensen (επιμ.), *The Future of Pensions in the European Community*, Brassey's (UK).
- (1993), «The "1992 Reform" of Public Pensions in Germany: Main Elements and some Effects», *Journal of European Social Policy*, τόμ. 3, τχ. 1, σ. 39-51.
- STURM, P. (1992), «Population ageing and old-age income maintenance: Basic facts and problems», στο J. Mortensen, (επιμ.), *The Future of Pensions in the European Community*, Brassey's (UK).
- TAYLOR-GOOBY, P. (1991), «Welfare State Regimes and Welfare Citizenship», *Journal of European Social Policy*, τόμ. 1, τχ. 2, σ. 93-105.
- TITMUS, R.A. (1974), *Social Policy*, George Allen and Unwin, Λονδίνο.
- WILENSKY, H.L. (1975), *The Welfare State and Equality*, University of California Press, Berkeley.

(β) Ελληνική

- ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. (1955), *Κοινωνικές Ασφαλίσεις*, Αθήνα.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Ν. 1902/90, 17.10.1990, αρ. φύλ. 138 Ν. 1976/91, 4.12.1991, αρ. φύλ. 184 Ν. 2084/92, 7.10.1992, αρ. φύλ. 165.
- ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ, Σ. - ΡΟΜΠΟΛΗΣ, Σ. - ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Σ. (1992), *Το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα*, Αθήνα.
- Πόρισμα Επιστημονικής Επιτροπής για την Αναμόρφωση του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα (1992), Αθήνα.
- ΠΡΩΒΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. - ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. (1990), *Ειδικά Θέματα Κοινωνικής Πολιτικής*, Σάκκουλας, Αθήνα.
- ΡΟΜΠΟΛΗΣ, Σ. (1991), *Κοινωνική Ασφάλιση: Η Διαρκής Κρίση και οι Προοπτικές*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- ΡΟΥΠΑΚΙΩΤΗΣ, Χ. (1990), *Η κρίση της Κοινωνικής Ασφάλισης*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.
- ΤΗΝΙΟΣ, Π.Λ. (1992), «Κοινωνική Ασφάλιση, Παρελθόν και Μέλλον», Ειδικό ένθετο, *Καθημερινή*, έτος 73ο, αρ. φύλ. 22159.
- ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. (1990), «Το κρέτος πρόνοιας και η συνταξιοδοτική πολιτική στην Ελλάδα, στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ε.Ο.Κ.», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 72, ΕΚΚΕ, Αθήνα.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ*

Γρηγόρης Κανκαλάς - Νίκος Κομνηνός

1. ΚΡΙΣΗ, ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΤΟΠΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ

Στη δεκαετία του 1970, οι χώρες της Ευρώπης εισήλθαν σε μια φάση επτεταμένης κρίσης κι αναδιάρθρωσης: οι μεσοι ρυθμοί αύξησης του ΔΕΠ, της βιομηχανικής παραγωγής και των επενδύσεων των κρατών-μελών της ΕΟΚ περιορίστηκαν δραστικά. Χωρίς να εμβαθύνουμε στη σχετική βιβλιογραφία, αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι πρόκειται για κρίση των ανεπτυγμένων βιομηχανικά κρατών και οφείλεται σε τρεις παράγοντες: στην επιβράδυνση των ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας, στη διεθνοποίηση του κεφαλαίου, ενώ οι ρυθμιστικές διαδικασίες εξακολουθούν να εγγράφονται στα όρια του κράτους-έθνους, στον αυξανόμενο ανταγωνισμό από τις Νέες Βιομηχανικές Χώρες (βλ. Gottdiener - Komninos, 1989).

Η κρίση κατανεμήθηκε άνισα ανάμεσα στους κλάδους της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και ήταν ιδιαίτερα έντονη στους κλάδους που σπείριξαν τη μεταπολεμική ανάπτυξη. Στη σιδηροοχιά, μέσα σε μια δεκαετία (1974-1983), η απασχόληση μειώθηκε κατά 66% στη Μ. Βρετανία, κατά 40% στη Γαλλία και κατά 27% στη Δ. Γερμανία, ενώ στο σύνολο των χωρών της ΕΟΚ χρησιμοποιείται το 50-60% της δυναμικότητάς της. Στην υφαντουργία διαμορφώθηκε, μεταξύ 1974-1984, ένας ετήσιος ρυθμός ύφεσης 2,5%. Αντίστοιχα στην αυτοκινητοβιομηχανία και στη χημική βιομηχανία, μετά το σημαντικό περιορισμό της παραγωγής στη διετία 1974-1975 (25-15%), αποκαταστάθηκαν χαμηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης (2-3% ε-

* Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε στο συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, *Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα*, Αθήνα, 27-29 Σεπτεμβρίου 1991.

τησίως). Στα ναυπηγεία, ο ισχυρός ανταγωνισμός από την Ιαπωνία, τη Ν. Κορέα, τη Σιγκαπούη και την Κίνα, περιόρισε δραστηκά την παραγωγή των ευρωπαϊκών κατασκευαστών. Στη Γαλλία, στη Μ. Βρετανία, στη Σουηδία, στη Νορβηγία, μέσα σε έξι χρόνια (1976-1982), η παραγωγή πλοίων περιορίστηκε κατά 50-60%. Αμέσως μετά το 1974, οι περισσότεροι βιομηχανικοί κλάδοι έδιναν μια αντίστοιχη εικόνα ύφεσης. Εν τούτοις, ορισμένες βιομηχανίες εξαφούνται από τον κανόνα. Ειδικότερα το πλέγμα των δραστηριοτήτων που σχετίζεται με τις τηλεπικοινωνίες, τους υπολογιστές και την πληροφορική σημείωσε μια εξαιρετικά ταχεία μεγέθυνση. Κατά την περίοδο 1970-1982, το προϊόν στον κλάδο της ηλεκτρονικής αυξήθηκε κατά 11,8% ετησίως στη Μ. Βρετανία, κατά 19, 0% στη Γαλλία και 15,3% στη Δ. Γερμανία.

Παρόμοια με τους κλάδους, η κρίση κατανεμήθηκε άνισα ανάμεσα στις πόλεις και περιφέρειες της Ευρώπης. Σε περιοχές όπου αναπτύχθηκαν και άνθισαν βιομηχανίες (μεταλλουργίες, χαλυβουργίες, κλωστοϋφαντουργίες, ναυπηγεία) κατά τον 19ο αιώνα (Β.Α. Γαλλία, Βαλωνία, Ρουρ, Λωραίνη, Ουαλία, Β. Αγγλία, κεντρική Σκωτία) αλλά και σε περιοχές που αναπτύχθηκαν στις αρχές του αιώνα ή και μετά το 1945 σε σχέση με τις αυτοκινητοβιομηχανίες, τα πετροχημικά και τις βιομηχανίες μηχανών (Καταλονία, Πεδεμόνδιο, Λομβαρδία), η κρίση υπήρξε ιδιαίτερα έντονη. Στις περιοχές αυτές η απασχόληση στη βιομηχανία μειώθηκε και οι θέσεις εργασίας που χάθηκαν δεν αντικαταστάθηκαν από νέες θέσεις στον τομέα των υπηρεσιών ή σε τομείς νέας τεχνολογίας. Η παρασκή σημαντικών βιομηχανικών κλάδων σημάδεψε πόλεις και περιοχές, με εργοστάσια και εγκαταστάσεις σε σχηστία, ενώ δρόμοι, σιδηρόδρομοι και άλλες υποδομές που κατασκευάστηκαν τον περασμένο αιώνα είναι συχνά απαρχαιωμένες και υποβαθμισμένες. Όλα αυτά δημιουργούν θλιβερά τοπία και αποπαρουνουν τους εν δυνάμει εξωτερικούς ελενδύτες. Την κρίση της απασχόλησης και των εισοδημάτων στα παλαιά βιομηχανικά κέντρα, συναντάει έτσι η περιβαλλοντική κρίση και η καθολική υποβάθμιση της ποιότητας ζωής.

Εν τούτοις, η παραπάνω εικόνα δεν είναι γεωγραφικά γενικευμένη. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι μέσα στο πλαίσιο της κρίσης του φροντισμού και της εκτεταμένης αποβιομηχάνισης της δεκαετίας του 1970, ορισμένες πόλεις και περιοχές κατόρθωσαν να αποφυγουν την κρίση. Πρόκειται για πόλεις της ανατολικής Λομβαρ-

δίας, της Εμιλία-Ρομάνια, του Βένετο και της Τυσκάνης στην Ιταλία, για πόλεις όπως η Γκρενόμπλ, η Τουλούζη, η Σοφία-Αντίπολις, το Μοντελιέ στη Γαλλία, για πόλεις της Βάδης-Βυτεμβέργης και της νότιας Βαυαρίας στη Γερμανία, τη νοτιοανατολική Αγγλία και του άξονα Γλασκώβης-Εδιμβούργου στη Μ. Βρετανία.

Η πρόσφατη ιστορία των πόλεων που εμφανίζονται σήμερα ως νέοι πόλοι ανάπτυξης, δείχνει ότι ακολουθούν διαφοροποιημένες πορείες ανάπτυξης. Η αποκέντρωση και η χωρική πόλωση των δραστηριοτήτων υψηλής τεχνολογίας αποτέλεσαν τις αφετηρίες οργάνωσης των νέων δυναμικών κέντρων. Έξισου όμως σημαντικός υπήρξε και ο ρόλος της κρατικής παρέμβασης στη στήριξη των δραστηριοτήτων υψηλής τεχνολογίας. Η καταγραφή των περριοχών εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης στον ευρωπαϊκό χώρο φέρνει στην επιφάνεια τρεις διακεχωμένες στρατηγικές ανάπτυξης, συνδεδεμένες με τρεις διαφορετικούς τύπους χώρου (Κομπήπος, 1992). Ας δούμε συνοπτικά κάθε κατηγορία χώρου-στρατηγικής.

2. ΑΝΑΝΕΩΜΕΝΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Η Τουλούζη, το Μόναχο, η Γκρενόμπλ, το Τορίνο, η Βαρκελώνη, αντιπροσωπεύουν συγγλίνουσες πορείες διαμόρφωσης μεγάλων μετα-φροντικών βιομηχανικών κέντρων. Είναι περιοχές που είτε συγκροτούνται για πρώτη φορά ως μεγάλα βιομηχανικά κέντρα, είτε προκύπτουν από την προσαρμογή και τον εκσυγχρονισμό παλαιών δυναμικών βιομηχανικών πόλεων. Το κοινό στοιχείο αυτών των περιοχών είναι ότι στηρίζουν την ανάπτυξη τους στις μεγάλες επιχειρήσεις, στην αναβαθμισμένη παραγωγική διαδικασία, στην εντατική ερευνητική δραστηριότητα, στις υπερνολαβίες ρουτίνας, στον ανταγωνισμό και στη συνενοασία μέσω της αγοράς, στην κατακερματισμένη αγορά ενοασίας. Όπως εύστοχα σημειώνει ο M. Dunford (1987), συγκρίνοντας τις διαδικασίες ανάπτυξης στην Γκρενόμπλ και τη Σκωτία, καθοριστικές και στις δύο περιπτώσεις ήταν οι αποφάσεις των ιδιοκτητών ή των managers των επιχειρήσεων. Οι σχέσεις ανταγωνισμού, οι σχέσεις επιστήμης και τεχνολογίας, η ανάπτυξη νέων προϊόντων.

Εκτός από τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων, στις περιοχές αυτές η ανάπτυξη υποστηρίχθηκε

Αν και οι βιομηχανικές περιοχές ευέλικτες εξειδίκευσης εντοπίζονται κυρίως σε ορισμένες κοινότητες της «Τρίτης Ιταλίας», ερευνητικά προγράμματα του International Institut for Labour Studies πιστοποιούν ότι παρόμοιες ομαδοποιήσεις και μορφές βιομηχανικών σχέσεων υπάρχουν και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης. Αναπτυσσόμενες ομάδες ΜΜΕ συναντώνται στη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Δανία, την Ελλάδα, με όλα τα διακριτικά χαρακτηριστικά και της ιταλικής δυναμικής: συγκέντρωση και εξειδίκευση μικρών επιχειρήσεων σε διαφορετικές φάσεις μιας συγκεκριμένης παραγωγής, κοινωνική σύνθεση που περιέχει μεγάλο αριθμό εξειδικευμένων εργατών, υψηλή εξειδίκευση και ευελιξία, τεχνολογική επίτευση, υψηλή ικανότητα νεωτερισμού, εξειδικωμένο προσωπικό, υψηλές αμοιβές, πολύπολες μορφές συνεργασίας και αμοιβαιότητας στην αγορά και στον ανταγωνισμό. Η αμοιβαιότητα και η συνεργασία είναι εντέλει και το διακριτικό στοιχείο αυτών των περιοχών. Η συνείδηση, εκ μέρους των επιχειρήσεων, ότι η επιτυχία και επιβίωση τους είναι συνδεδεμένες με τις συλλογικές δράσεις μιας κοινότητας που πρέπει να υλοποιήσουν.

Σε μια προοπτική συστηματοποίησης των χαρακτηριστικών και ερμηνείας αυτού του τύπου ανάπτυξης, ο Brusco (1986) επιχειρηματολογεί σχετικά με την ιδιαιτερότητα και τον μικτό οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικο-πολιτισμικό χαρακτήρα των συνθηκών και προϋποθέσεων του ιταλικού μοντέλου. Πρώτον, διακρίνει τις παραγωγικές δραστηριότητες σε: παραδοσιακής βιοτεχνίας, εξαρτημένης υπεργολαβίας και βιομηχανικής «περιοχής». Στις τελευταίες, οι επιχειρήσεις εξειδικεύονται σε προϊόντα όπου υπάρχουν ανταγωνιστικές αγορές και συνεργάζονται ή σχετίζονται υπεργολαβικά χωρίς εξάρτηση από κάποιες μεγάλες μονάδες. Ο προγραμματισμός και η καινοτομία αποτελεί δραστηριότητα η οποία προκύπτει από τη συνεργασία ανάμεσα σε διευθυντές, τεχνικούς και υπεργολάβους πολλών μικρών επιχειρήσεων. Η κύρια ανταγωνιστική αιχμή που αποκτούν έτσι, βρίσκεται στην ικανότητα να παράγουν μικρές ποσότητες για συγκεκριμένους πελάτες, χωρίς μειονεκτήματα από τον περιορισμό της κλιμακίας της παραγωγής.

Η επιλογή της κατάλληλης τεχνολογίας, η μεγάλη βαρύτητα του design και η βαθιά γνώση της αγοράς αποτελούν σύγγραφα απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτυχία τέτοιων περιφερειών. Σε κάθε περίπτωση, η επιτυχία μιας τέτοιας ανάπτυξης εξαρτάται από

τη χωρική γειννίαση των επιχειρήσεων και την οργάνωσή τους, σε κάποιο είδος βιομηχανικού συστήματος που αποζημιώνει το κόστος από τον περιορισμό της καθετοποίησης. Ο Brusco δίνει ιδιαίτερη σημασία και σε ιστορικούς και γενικότερα συγκυριακούς παράγοντες, οι οποίοι επέτρεψαν την εμφάνιση περιοχών, όπως οι Emilia-Romagna, Βένετο, Τοσκάνης και Μάρφης. Διαφορετικοί και ανομοιογενείς παράγοντες, όπως είναι το σύστημα αγροτικής καλλιέργειας, η παρουσία πολλών μικρών οικισμών, η κρίση των μεγάλων επιχειρήσεων, η παρουσία ανεπτυγμένου συστήματος τεχνικής εκπαίδευσης, συνδέονται προκειμένου να εξηγηθεί η δύναμη των ιταλικών περιοχών. Δηλαδή, η συσφύρευση διευθυντικών, τεχνικών και εμπροσικών δεξιοτήτων ως συλλογική ικανότητα της τοπικής κοινότητας. Είναι φανερό ότι στο βαθμό, που οι συγκυριακοί παράγοντες κυριαρχούν, δεν πρόκειται για ένα εύκολα γενικεύσιμο μοντέλο ανάπτυξης.

Τα αίτια του τρόπου ανάπτυξης των ιταλικών βιομηχανικών κοινοτήτων αναλύονται επίσης από τον Garofoli (1984), ο οποίος τονίζει τη σημασία των εξωγενών και ενδογενών παραγόντων. Στους πρώτους εντάσσονται η διαθεσιμότητα φτηνής γης και εργασίας, η πρόσβαση στην κατάλληλη τεχνολογία και η ευνοϊκή περιφερειακή πολιτική. Στους δεύτερους περιλαμβάνονται η ομοιογένεια της πολιτισμικής συμπεριφοράς, η παρουσία πολλών αυτοαποχολωμένων τεχνιτών και βιοτεχνών, η οικογενειακή παράδοση αγροτικής καλλιέργειας και διανομής του προϊόντος (μιακά), η ιστορικά διαμορφωμένη βιομηχανική εμπειρία σε συγκεκριμένους κλάδους και η γενική διάδοση της μικρο-επιχειρηματικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με τον Dunford (1989), οι ανεπτυγμένες περιοχές της λεγόμενης «Τρίτης Ιταλίας», οι οποίες συγκροτούνται από τις Βορειοανατολικές περιφέρειες όπου είναι ιδιαίτερα ισχυρή η επίδραση των Καθολικών και τις περιοχές του Κέντρου που βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο των Κομμουνιστών, χαρακτηρίζονται από τα εξής στοιχεία: (1) Το μισθολογικό κόστος και το κόστος κατοικίας καθώς και άλλων βασικών υπηρεσιών είναι σημαντικά χαμηλότερο απ' ό,τι στις συνοσσιωμένες μητροπολιτικές περιοχές του Βορρά. (2) Η δυνατότητα μερικής απασχόλησης, απασχόλησης ακανόνιστης διάρκειας ή απασχόλησης συμβολούντων μελών της οικογένειας, σε συνδυασμό με τη διάδοση της φοροδιαφυγής, επέτρεψε το δραστικό περιορισμό των εργοδοτικών εισφορών και του μεριδίου της εργατικής αμοι-

βής γενικότερα. (3) Η διεύθυνση του σταθούς χαρακτηρήα της ζήτησης επέτρεψε στις μικρές επιχειρήσεις να αποκτήσουν πλεονεκτήματα λόγω ευελιξίας και προσαρμοστικότητας. (4) Η επιβράδυνση της μεγέθυνσης των αγορών μαζικών προϊόντων δημιούργησε κενά, τα οποία μπορούσαν να καλύψουν επιχειρήσεις εξειδικευμένες σε προϊόντα υψηλότερης ποιότητας και καλύτερου design. (5) Η ανάπτυξη και εφαρμογή νέων τεχνολογιών (CAD/CAM) και η εμφάνιση μηχανών που μπορούσαν να αναπρογραμματιστούν για μικρές σειρές παραγωγής αλλά και οι νεωτερισμοί στο επίπεδο οργάνωσης της επιχείρησης, οδήγησαν στη βελτίωση της αποδοτικότητας των μικρομεσαίων παραγωγικών μονάδων. Σε μια συνολική καταγραφή του εκτενούς πεδίου έρευνας και συζήτησης για το ιταλικό μοντέλο ανάπτυξης, όπου παρουσιάζονται τόσο οι θετικές πλευρές όσο και οι αδυναμίες του, ο Scott (1988) αναλύει το πρότυπο του «διάσπαρτου εφοστάσιου» στην Κεντρική και Βορειοανατολική Ιταλία ως εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης στη φροντιστική ανάπτυξη του Βορρά και τη δημιουργία άλλων ανάπτυξης μέσω της αποκέντρωσης μεγάλων επενδύσεων στο Νότο. Ανάμεσα στους εξωτερικούς παράγοντες της επιτυχίας του εναλλακτικού αυτού μοντέλου, ο Scott εντάσσει την ικανότητά του να αξιοποιήσει πρωτοποριακά την εισαγωγή νέων ευέλικτων μορφών παραγωγής και παροχής υπηρεσιών, τη στιγμή ακριβώς της κρίσης της μαζικής παραγωγής και του φροντιστικού τρόπου ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό επέτρεψε τη διεύθυνση σε εξειδικευμένες εστιές της αγοράς και εμπόδισε τον ανταγωνισμό από παραγωγούς της περιφέρειας. Παράλληλα, υπήρξε σημαντική βοήθεια από τη δημιουργία μεγάλων οργανισμών πρόωφησης των αγορών και των εξαγωγών με επιθετική διεθνή στρατηγική. Οι πολυάριθμοι εσωτερικοί παράγοντες, οι οποίοι παρέχουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ανάπτυξης, αναφέρονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών δομών κάθε περιφέρειας. Συνοψίζοντας τη γεωγραφία των Ιταλικών περιόχων, ο Scott τονίζει τη σημασία δύο παραγόντων: πρώτον, την επέκταση της διαίρεσης της εργασίας, η οποία εκδηλώνεται με τον περιορισμό της κάθεται και ορίζονται ολοκληρωσης με αποτέλεσμα τη δημιουργία ισχυρών οικονομικών συγκεντρώσεων, και δεύτερον, τη συνακόλουθη τάση διαμόρφωσης γεωγραφικά προσδιορισμένων και κλαδικά εξειδικευμένων βιομηχανικών κοινοτήτων. Από τεχνική και οργανωτική άποψη, αυτή η χωρική γεύνισια και

η χωρική συγκέντρωση πολυάριθμων εξειδικευμένων παραγωγών επιτρέπει τόσο τη μείωση του κόστους, που απαιτεί η διεύθυνση των ανταλλαγών, όσο και τη δημιουργία ενός κλίματος που ευνοεί την ευελιξία και τη διάχυση της καινοτομίας στο σύνολο του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

Οι κνησιότερες αδυναμίες, οι οποίες αποτελούν ταυτόχρονα και κριτική των υπεραυτοδόξων απόψεων σχετικά με τον πρωτοποριακό χαρακτήρα του ιταλικού μοντέλου, εντοπίζονται από τον Amin (1989). Ο Amin υποστηρίζει ότι μόνο κάτω από εξαιρετικά περιοριστικές συνθήκες είναι δυνατόν οι μικρές επιχειρήσεις να οδηγήσουν σε οικονομική ανάπτυξη και ακόμη, ότι οι μόνες γενεύσιμες πτυχές του μοντέλου είναι η ευελιξία της εργασίας (συνά συνάννημη με χαμηλότερους μισθούς και περισσότερες ώρες εργασίας) και οι παραγωγικές διασυνδέσεις. Ορισμένα πρόσφατα στατιστικά δεδομένα, ισχυρίζεται ο Amin, δείχνουν ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις ακολουθούν νέες μορφές αναδιάρθρωσης, οι οποίες περιρίζουν τις πιθανότητες εμφάνισης βιομηχανικών κοινοτήτων βασισμένων στην παρουσία εξειδικευμένων μικρών μονάδων στα πλαίσια του περιφερειακού παραγωγικού συστήματος. Τα φαινόμενα αυτά έχουν καταγραφεί από πολλούς μελετητές και εκδηλώνονται για παράδειγμα με την εντατικοποίηση των εξαγορών και την ανασύνταξη των εταιρικών εραρχικών σχέσεων μέσω υπεργολαβικών ή ιδιοκτησιακών σχέσεων. Η σημασία μιας ευρύτερης διαίρεσης της εργασίας, όπου οι επιμέρους περιοχές εντάσσονται χωρίς δυνατότητα ελέγχου και διαμόρφωσης των όρων της έταξης τους, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη από τους μελετητές και τους πολιτικούς στη διαμόρφωση των πολιτικών ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης.

4. ΝΕΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΥΨΗΛΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Είναι πόλεις σαν τη Σοφία-Αντίπολι, την Επιστημονική πόλη Ile de France, το Μοντελιέ, το Καμπριτζ, χωρίς βιομηχανικό παρελθόν, οι οποίες εμφανίζονται σήμερα σαν «πρωταθλητές της ανάπτυξης». Ο δυναμισμός τους βασίζεται σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, σε νέους βιομηχανικούς κλάδους, την κριτική/δημοια R&D, στα spin-offs και στις καινοτόμες ΜΜΕ, στις στρατηγικές

συμφωνίες μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων, στην υψηλά εξειδικευμένη αγορά εργασίας.

Συγκροτούνται συνήθως σε σχέση με την ισχυρή παρέμβαση του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης ή τον επιχειρηματικό προστατολισμό των πανεπιστημίων. Επιτυγχάνουν τη συστηματική σύνδεση έρευνας και βιομηχανίας, την επιτάχυνση του εκσυγχρονισμού ενός δεδομένου παραγωγικού ισοτύ, την υποστήριξη της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας μέσα από ευρύτερους κοινωνικούς συμβιβασμούς. Σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη νέων τόπων έρευνας και παραγωγής έχουν τα προγράμματα οργανώσεων τεχνολόγων και επιστημονικών πάρκων. Πρόκειται για μια δοκιμασμένη πρακτική με πολλά εν ενεργεία επιτυχή παραδείγματα ποικίλων μεγεθών και προσανατολισμών.

Τα επιστημονικά πάρκα είναι η πιο απλή μορφή των παραπάνω προγραμμάτων. Πρόκειται για θεσμοθετημένες, συνήθως από πανεπιστήμια, ζώνες, όπου επιχειρείται η συστηματική διασύνδεση ερευνητικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων. Τα εργατήρια και τα ερευνητικά κέντρα διαμορφώνουν το βασικό πυρήνα των επιστημονικών πάρκων και συμπληρώνονται από δραστηριοτητες παραγωγής, υπηρεσίες, υποδομές, κατοικίες και ελεύθερους χώρους. Αν και τα επιστημονικά πάρκα αποβλέπουν στην υποστήριξη της βιομηχανικής παραγωγής, εν τούτοις δεν επιχειρούν να υποκαταστήσουν τις βιομηχανικές περιοχές. Η σκοπιμότητα τους είναι μακροπρόθεσμη και αφορά το μετασχηματισμό της λογικής της παραγωγής με τη βελτίωση της ενδο-παραγωγικής συνεργασίας και της συνεργασίας έρευνας και βιομηχανίας ειδικότερα. Η πρωτοβουλία για την οργάνωση επιστημονικών πάρκων ανήκει συνήθως σε πανεπιστημιακούς φορείς, που μπορούν έτσι: (1) να εξασφαλίσουν πρόσθετα έσοδα από την καλύτερη εκμετάλλευση των πάγιων περιουσιακών τους στοιχείων, (2) να βελτιώσουν τη χρηματοδότηση των ερευνητικών προγραμμάτων που ελπίζουν, (3) να βελτιώσουν τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα μέσα από τη συνεργασία τους με τον κόσμο των επιχειρήσεων και της διοίκησης. Εν τούτοις, η συγκρότηση ενός επιστημονικού πάρκου δεν είναι υπόθεση μόνο των πανεπιστημίων, με την έννοια ότι κεντρική επιδίωξη είναι η δραστηριοποίηση μιας ευρύτερης περιοχής σε σχέση με παραγωγικές δραστηριότητες που βασίζονται στην έρευνα και στην τεχνολογία. Αυτή η διασύνδεση, που τόσο επιτυχημένα μπορεί να διαπιστωθεί στην πόλη του Καίμπριτζ, επιτρέπει να

κατανοήσουμε τη συγγένεια των βρετανικών επιστημονικών πάρκων με τους γαλλικούς τεχνολόγους και τα προγράμματα οργάνωσης τεχνολογικών πάρκων στην Ισπανία. Ειδικά στη Γαλλία, η οργάνωση ζωνών υποστήριξης της βασιζόμενης στην έρευνα βιομηχανίας, συνδέεται πιο οργανικά με τον αναπτυξιακό προγραμματισμό της περιοχής που περιβάλλει τις εν λόγω ζώνες.

Στην πιο σύνθετη ετοιμώς μορφή, όταν η παραπάνω διασύνδεση είναι επιτυχής, τότε τα προγράμματα οργάνωσης επιστημονικών πάρκων και τεχνολόγων αναδεικνύονται ως στρατηγικές ανάπτυξης πόλεων και περιοχών. Σ' αυτή την περίπτωση μπορούμε να μιλήσουμε για τεχνολογίες. Σηρίζονται στην παρέμβαση του δημοσίου, σε βολονταριστικές μορφές προγραμματισμού και αποβλέπουν στον εκσυγχρονισμό ευρύτερων αστικών περιοχών. Μ' αυτήν τη μορφή θα τα συναντήσουμε στο Μοντελιέ, στη Νάντη, στη Λυόν.

5) ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΝΕΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Παρά την πολυμορφία των στρατηγικών που υποβάλλουν τους νέους πόλους της σημερινής ανάπτυξης (τα αναβαθμισμένα βιομηχανικά κέντρα και τις μπροσπόλες της υψηλής τεχνολογίας, τις κοινότητες της ευέλικτης εξειδίκευσης και τους νέους τόπους της έρευνας και της βιομηχανίας), στις περιπτώσεις αυτές συγκλίνουν κοινές λύσεις οργάνωσης, κοινωνικοί νεωτερισμοί και πολιτικές παρεμβάσεις. Η πορεία της καινοτομικής ανάπτυξης εξελίσσεται σε δύο επίπεδα: αφ' ενός στο επίπεδο του εργοστασίου και αφ' ετέρου στο επίπεδο της κοινωνικής συνεργασίας.

Στο πρώτο επίπεδο, κύριος άξονας του μετασχηματισμού είναι τα μέσα και οι μέθοδοι παραγωγής, οι τρόποι διοίκησης, ο σχεδιασμός νέων προϊόντων. Το οργανωτικό και παραγωγικό παράδειγμα που έτσι διαμορφώνεται, δηλαδή η «ευέλικτη παραγωγή» και η βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, εμπεριέχει την αποτελεσματικότερη, σε σχέση με τη μαζική παραγωγή, χρήση των διαθέσιμων πόρων (εργασίας, κεφαλαίου, πρώτων υλών, αποθεμάτων), καθώς και υψηλότερη ανταγωνιστικότητα στην αγορά. Συστήματα Ευέλικτης Παραγωγής (ΣΕΠ) εμφανίζονται με πολλές μορφές, που χαρακτηρίζονται όμως από ιδιαίτερα στοιχεία οργάνωσης και ε-

ξοπλισμού, όπως: ① η δυνατότητα συνεχούς μεταβολής της διαδικασίας παραγωγής, που επιτρέπει τη συχνή διαφοροποίηση των παραγόμενων προϊόντων· ② ο πολυ-λειτουργικός εξοπλισμός, που επιτρέπει τον επαναπρογραμματισμό των μηχανών σε διαφορετικά καθήκοντα· ③ η υψηλά ειδικευμένη τεχνική κουλτούρα των εργαζομένων, που διευκολύνει την ενεργητική συμμετοχή στην παραγωγή και την ανάληψη πρωτοβουλιών· ④ η κινητικότητα των εργαζομένων μέσα στο εργοστάσιο και η συχνή αλλαγή καθήκοντων· ⑤ τα μη-ιεραρχικά συστήματα οργάνωσης της εργασίας και οι συλλογικές μορφές εργασίας, που επιτρέπουν την ευελιξία και τις πρωτοβουλίες· ⑥ τα συστήματα διαχείρισης των αποθέσεων «στη στιγμή», που βελτιώνοντας τη συνεργασία ανάμεσα στα επιμέρους τμήματα μιας παραγωγής περιορίζουν τα αποθέματα, την εργασία αποθήκευσης και τους αποθηκευτικούς χώρους.

Στο δεύτερο επίπεδο, το ζητούμενο είναι η δια-επιχειρησιακή συνεργασία, τα δίκτυα, οι υποδομές, η συνάφεια έρευνας και βιομηχανίας, η αγορά εργασίας και οι συνθήκες διαβίωσης που επιτρέπουν τη συνεχή αναπαραγωγή του καινοτομικού χαρακτήρα της παραγωγής, που εμφανίζονται ως κοινωνικές συνθήκες του νεωτερισμού. Αλλά ενώ ο εκσυγχρονισμός μέσα στο εργοστάσιο εντάσσεται στην πρωτοβουλία των επιχειρήσεων και στην προσαρμογή κάθε ξεχωριστής μονάδας στις συνθήκες της αγοράς, στη διαμόρφωση κοινωνικών συνθηκών καινοτομίας εμπλέκονται όλοι οι φορείς της παραγωγής και της συσσώρευσης: το κεφάλαιο, το κράτος, η εργασία. Ανάμεσά τους ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο γίνεται αναγκαίο, προς το οποίο συγκλίνουν οι κρατικές πολιτικές.

Την πολυμορφία των συνδιασμών της αναβάθμισης στο εργοστάσιο και στο ευρύτερο παραγωγικό σύστημα περιγράφουν οι D. Leborgne και A. Lipietz, με την τυπολογική παράθεση των κυρίων, κατά την άποψή τους, μοντέλων της σύγχρονης βιομηχανικής αναδιοργάνωσης. Πρόκειται για μοντέλα τα οποία δημιουργούνται σε σχέση με τις δύο διαστάσεις των επαγγελματικών σχέσεων, (1) τον ενδοεργοστασιακό έλεγχο της εργασίας, και (2) την ευελιξία/ακαμψία στην αγορά εργασίας. Προσδιορίζουν έτσι επιμέρους μοντέλα οργάνωσης των βιομηχανικών σχέσεων, όπως το νεο-τελεολογικό μοντέλο, το μοντέλο της Κολιφόρνιας, το μοντέλο Καλάμφ, κλπ. (βλ. διάγραμμα 1, Dunford - Benko, 1991, σ. 30).

Είναι γεγονός ότι οι τάσεις συνεχούς μετασχηματισμού και πειραματισμού στα επίπεδα των εργασιακών σχέσεων και των λειτουργιών του κράτους αντιστοιχούν στη μεταβαλλόμενη βάση κοινωνικής διαίρεσης της εργασίας. Στα πλαίσια αυτά όχι μόνο διαμορφώνεται ο χώρος για νέα περιεχόμενα και νέου τύπου πεδία κρατικής πολιτικής, αλλά και αναδιαρθρώνεται το γεωγραφικό επίπεδο διατύπωσης και εφαρμογής των πολιτικών. Η αναβάθμιση του τοπικού επιπέδου τόσο σε προγραμματικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διαχείρισης και υλοποίησης πρωτοβουλιών θεσμικού και οικονομικού χαρακτήρα είναι αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων (Γετίμης - Καυκαλάς, 1990).

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν προσφέρουν το πλαίσιο για τη συνολτική παρουσίαση των νέων περιεχομένων και των νέου τύπου απαιτήσεων κοινωνικής πολιτικής που τίθενται από την αναδιάρθρωση των προηγούμενων και τη σταδιακή ανάδειξη νέων μορφών ανάπτυξης.

6. ΜΙΑΧΥΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η ικανότητα των επιχειρήσεων αλλά και των υπεύθυνων τοπικών διοικητικών φορέων να καινοτομήσουν πρωτογενώς ή να εισαγάγουν δευτερογενώς από την αξιολόγηση της καινοτομίας, αποτελεί πλέον τον κεντρικό παράγοντά της ανταγωνιστικότητας και συνακόλουθα της σχετικής θέσης των περιοχών και των επιχειρήσεων στη διαίρεση της εργασίας.

Παράλληλα, σε μια περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται από διαρκώς μικρότερους κύκλους ζωής των προϊόντων και από επιταχυνόμενες αποσβέσεις του βιοτικού εξοπλισμού, είναι προφανής η ανάγκη της ανάληψης από τις μεμονωμένες επιχειρήσεις, ιδιαιτέρως από τις μικρότερες, του τεράστιου κόστους Έρευνας και Ανάπτυξης σε νέα προϊόντα και διαδικασίες παραγωγής που απαιτεί η καινοτομία.

Το αποτέλεσμα είναι ότι υπάρχει σημαντική πίεση για την ανάληψη μέρους του κόστους από το δημόσιο, το οποίο καλείται να ενισχύσει την ερευνητική και εφαρμοσμένη καινοτομική δυναμότητα των επιχειρήσεων και των περιφερειών. Το γεγονός αυτό εκδηλώνεται με τον προγραμματισμό, τη δημιουργία και χρηματοδότηση ακαδημαϊκών και ερευνητικών μονάδων υψηλού επιπέδου

→ η κωλύση "bunka" ετήσια

και την ενίσχυση της διασύνδεσης τους με την παραγωγή και την ιδιωτική οικονομία γενικότερα. Επίσης, μέρος της ίδιας προσπάθειας είναι η ενίσχυση των επενδύσεων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου, η δημιουργία επιστημονικών πάρκων και τεχνολογικών και η δημιουργία κέντρων μεταφοράς και διάδοσης της τεχνολογίας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο βαθμό που η σχετική πλευρά της δημόσιας παρέμβασης είναι ανεπαρκώς ανεπτυγμένη, το παραγωγικό σύστημα καλύπτει τις ανάγκες του είτε με στρατηγικές συμπληρώσεις, οι οποίες καλύπτουν τα μεγάλα καινοτομικά προγράμματα των μεγάλων επιχειρήσεων στους κλάδους αχμής, είτε με τη γεωγραφική συγκέντρωση πολλών μικρότερων επιχειρήσεων, οι οποίες επιδιώκουν να επωφεληθούν από τις οικονομίες συγκεντρώσεως και διεύρυνσης των δικτύων συνεργασίας. Σε κάθε περίπτωση, το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο και η εξειδίκευση της κρατικής πολιτικής (π.χ. ως προς τις προμήθειες) επηρεάζει αποφασιστικά τη δυνατότητα των επιχειρήσεων και των τοπικών παραγωγικών συστημάτων να καινοτομήσουν.

7. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΥΣΗ ΕΡΓ. ΔΥΝΑΜΕΩΣ

Έχει γίνει πλέον αποδεκτό ότι μεγάλο μέρος της παρατηρούμενης ανεργίας σε πολλές περιοχές έχει διαρθρωτικό χαρακτήρα και οφείλεται στην αναδιάρθρωση των παλαιότερων τρόπων ανάπτυξης (π.χ. από την προκαλούμενη ατοβιομηχανία), ενώ υπάρχει παράλληλα έλλειψη ειδικευμένου εργατικού δυναμικού στις ειδικεύσεις που απαιτούν οι νέες μορφές ανάπτυξης.

Οι μορφές κοινωνικής πολιτικής που απαιτούνται για την αντιμετώπιση της διαρθρωτικής ανεργίας, συνδέονται περισσότερο με την ανάπτυξη μεθόδων και προγραμμάτων αοχιμής κατάρτισης νέων και επανειδίκευσης ανέργων στις νέες τεχνολογικές απαιτήσεις της παραγωγής.

Οι σχετικές κοινωνικές πολιτικές εκδηλώνονται τόσο με τη δημιουργία επένδυση και την ανάπτυξη κρατικών κέντρων και προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης όσο και με την επιδότηση των προγραμμάτων κατάρτισης των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα.

Η επέκταση και διεύρυνση των προγραμμάτων και γενικότερα

των υποδομών εκπαίδευσης και κατάρτισης έχει σαφέστατα στόχους, οι οποίοι συνδέονται με τη βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, την ενίσχυση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού ώστε να βελτιωθεί η ανταποικία ανάμεσα σε ζήτηση και προσφορά εργασίας, την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών ανάμεσα στις διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές και τις κατηγορίες του εργατικού δυναμικού αλλά και την προσαρμογή της αγοράς εργασίας στις μεταβαλλόμενες ανάγκες του παραγωγικού συστήματος.

Ακόμη, με την προώθηση εξειδικευμένων προγραμμάτων κατάρτισης είναι δυνατή η άσκηση κοινωνικής πολιτικής σε όφελος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων (π.χ. γυναίκες, νέοι, αγρότες, άτομα με ειδικές ανάγκες), τα οποία μπορούν έτσι να ενταχθούν στην αγορά εργασίας άμεσα και να μην αποτελούν απλώς τους αποδέκτες επιδομάτων και άλλων παραδοσιακών μορφών κοινωνικής πολιτικής φιλανθρωπικού χαρακτήρα.

8) ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΘΩΜΙΣΗ ΠΛΑΤΩΝ & ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Οι αναδυόμενες νέες μορφές ανάπτυξης θέτουν έντονα τα περιβαλλοντικά ζητήματα τόσο από την άποψη των υψηλών απαιτήσεων σε ποιότητα φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, που απαιτούν οι εργαζόμενοι και οι διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής των νέων τόπων ανάπτυξης, όσο και λόγω των δυνατοτήτων και επιλογών που φαίνεται να παρέχει η επέκταση της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών.

Η ευαισθησία απέναντι στην ποιότητα του περιβάλλοντος έχει αναμφισβήτητα τοποθετήσει ένα νέο βασικό ζήτημα για την κρατική πολιτική. Δεν είναι μόνο τα μακροπρόθεσμα ενδιαφέροντα διατήρησης της ισορροπίας του οικοσυστήματος αλλά και τα κρίσιμα ζητήματα που συνδέονται με την καθημερινή διαβίωση και την υγεία των κατοίκων μιας περιοχής. Τέλος, οι οικονομικές διασυνδέσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής είναι πολλές και επεκτείνονται σε διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες.

Οι διαδικασίες που συνδέονται με την εξοικονόμηση και ανακύκλωση ενέργειας και πρώτων υλών, την προστασία φυτικών και ζωικών ειδών, την επανάκτηση και διατήρηση του φυσικού ή ιστορικού χαρακτήρα συγκεκριμένων περιοχών, τη στρόφη προς

τεχνολογίες και προϊόντα περισσότερο φιλικά προς το περιβάλλον, έχουν βρεθεί στο επίκεντρο πολιτικών και οικονομικών αντιπαράθεσεων, οι οποίες απαιτούν τη διαμόρφωση θεσμικών πλαισίων και την άσκηση κρατικών πολιτικών κοινωνικού και αναπτυξιακού χαρακτήρα.

Το κόστος της περιβαλλοντικής αναβάθμισης δεν είναι εύκολο να επιμεριστεί σε όσους επιβαρύνουν το περιβάλλον και σε όσους επωφελούνται περισσότερο από τη βελτίωση του, ενώ οι ίδιες οι διαδικασίες αναβάθμισης δεν αφήνουν πάντα περιθώρια κέρδους ώστε να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του ιδιωτικού τομέα. Το αποτέλεσμα είναι η αδιναμίας είναι η μετατόπιση μεγάλου μέρους των σχετικών απαιτήσεων στη δημόσια παρέμβαση, η οποία καλείται να διαμορφώσει πλαίσια και να αναλάβει την εκτέλεση των σχετικών προγραμμάτων.

9 ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Με τη γενικότερη αναδιάρθρωση της κοινωνικής πολιτικής και του τρόπου ζωής, στη δεκαετία του 1980, άρχισαν να πληθαίνουν οι κοινωνικές ομάδες που δεν εκπροσωπούνται ικανοποιητικά από τους παραδοσιακούς τριμερείς θεσμούς, των εργοδοτών, του συνδικαλισμού και του κράτους. Πρόκειται για ομάδες που διαμορφώνουν νέα κοινωνικά κινήματα για την κατανάλωση και το περιβάλλον, ενώσεις για τη γυναικεία εργασία και τις μειονότητες, ομάδες τοπικής και διεθνούς αλληλεγγύης.

Ορισμένα καταναλωτικά κινήματα, για παράδειγμα, έχουν αποκτήσει αξιοσημείωτη επιρροή σε συγκεκριμένους βιομηχανικούς κλάδους. Στη βιομηχανία τροφίμων, η «πράσινη κατανάλωση» θεωρείται σαν μία νέα πρόκληση, με την οποία οι επιχειρήσεις πρέπει να προσαρμοστούν καθώς θα επαναπροσδιορίζει τον ανταγωνισμό και θα ανακατανέμει τις αγορές. Στη βιομηχανία καπνού, η επιβολή ανώτατου ορίου πίσσας στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά μετά το 1996, θα επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις των επιχειρήσεων σιγαρέτων και επεξεργασίας φύλων καπνού, καθώς οι κατασκευαστές τσιγάρων θα αναγκαστούν να χρησιμοποιήσουν νέες ποικιλίες καπνού από αγορές εκτός ΕΟΚ. Η χημική βιομηχανία οφείλει να επαναπροσδιορίσει τα προϊόντα της, λαμβάνοντας υπόψη της τις κινητοποιήσεις για τις επιπτώσεις των προϊόντων

της στο περιβάλλον και την υγεία. Τα κινήματα για τις συνθήκες εργασίας των γυναικών και των μειονοτήτων, από την άλλη πλευρά, αποκτούν σημαντική επιρροή σε μια πολύμορφη αγορά εργασίας, που επιζητεί ιδιαίτερες ποιότητες εργασίας (π.χ. γυναικεία εργασία στον ποιοτικό έλεγχο των micro-chips). Στις περιοχές της καινοτομικής ανάπτυξης, το ενδιαφέρον των κρατικών και τοπικών πολιτικών για τις διεκδικησιές αυτές προκύπτει από την επιδίωξη που ασκούν σε κρίσιμους τομείς της τοπικής οικονομίας και αγοράς εργασίας. Τα καταναλωτικά κινήματα, υποστηρίζει ο R. Murray (1991), δημιουργούν τοπικές αγορές αιχμής και προσδιορίζουν το χαρακτήρα της συνολικής ζήτησης. Περιοχές που ανοίγονται σε νέους τομείς ανταγωνισμού οφείλουν να τα λάβουν υπόψη τους και να σχεδιάσουν αντίστοιχα τα προϊόντα και τη συσκευασία. Παρομοίως, η σημασία των νέων κοινωνικών κινήμάτων για τις γυναίκες και τις μειονότητες βρισκείται στην επιρροή που ασκούν στα standards και στις αμοιβές της τοπικής αγοράς εργασίας. Η υποστήριξη των κινήματων αυτών από τις τοπικές πολιτικές μπορεί να θεωρηθεί σαν μέρος της προσπάθειας για την αναβάθμιση της εργασίας και την απομάκρυνση από μοντέλα μαζικής και τυποποιημένης κατανάλωσης.

10. ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Η ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ

Οι συνθήκες οι οποίες παρατηρούνται στους νέους τόπους ανάπτυξης, οι οποίοι θεωρούνται ότι προσφέρουν τις προϋποθέσεις προσαρμογής και διεξόδου από την κρίση, φαίνεται να οδηγούν στην αναβάθμιση της σημασίας του τοπικού επιπέδου. Το γεγονός αυτό καταγράφεται τόσο στη διεύρυνση των πρωτοβουλιών για την ενίσχυση της ενδογενούς ανάπτυξης εκ των κάτω, όσο και στην ανασύνταξη των παραδοσιακών μορφών ανάπτυξης εκ των άνω, όπως είναι ο εθνικός προγραμματισμός και το πλαίσιο κατανόησης των επενδύσεων.

Η ανασυγκρότηση της σχέσης κεντρικού-τοπικού σε αυτά τα πλαίσια, συνεπάγεται τόσο την επαναδιατύπωση των αιτημάτων κοινωνικής πολιτικής με την εισαγωγή νέων περιεχομένων όσο και τη μετατόπιση πολλών αρμοδιοτήτων από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο ή και την εγκατάλειψη άλλων στο πεδίο δράσης του ιδιωτικού τομέα. Οι μετατοπίσεις αυτές αναπαράγουν με διαφορε-

τικους τρόπους την αντιφατικότητα και τις εντάσεις που είναι ενσωματωμένες στο σύγχρονο κράτος ανάμεσα στις αναπτυξιακές και τις κοινωνικές απαιτήσεις που προκύπτουν μέσα από τη διαίρεση της εργασίας. Έτσι, για παράδειγμα, η αποχέντρωση και η ναβάρμηση των τοπικών θεσμών συνυπάσχει με μια αυξανόμενη διεθνοποίηση και εντατικοποίηση του ανταγωνισμού. Η διεύρυνση των πρωτοβουλιών εκ των κάτω συνυπάσχει με μια επαναστατημένη προοπτική των βασικών κανόνων και πλαισίων εκδήλωσης τους σε εθνικό ή/και υπερεθνικό επίπεδο. Τέλος, η διεύρυνση του χώρου λειτουργίας του ανταγωνισμού και της αγοράς δημιουργεί αυξημένες ανάγκες συντονισμού και ελέγχου από την πλευρά του κράτους. Σε κάθε περίπτωση, οι εθνικές ισορροπίες που γνωρίζουμε από την περίοδο της φορντικής περιόδου ανάπτυξης έχουν αμετάκλητα διαταραχθεί και οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα, τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές, πρόκειται να αναδιατυπωθούν μέσα στη νέα δεκαετία που άρχισε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- AMIN, A. (1989), «Flexible specialisation and small firms in Italy: Myths and realities», *Antipode* 21, 1.
- BENKO, G. - DUNFORD, M. (1991), *Industrial Change and Regional Development*, Belhaven, Λονδίνο.
- BRUSCO, S. (1986), «Small firms and industrial districts: The experience of Italy», στο D. Kebble - F. Weaver (επιμ.), *New Firms and Regional Development in Europe*, Croom Helm, Λονδίνο.
- ΓΕΙΤΙΜΗΣ, Π. - ΚΑΥΚΑΛΑΣ, Γ. (1990), «Τοπική ανάπτυξη και μορφές κρατικής ρύθμισης στην Ελλάδα», *Τόπος*, τχ. 1, σ. 3-20.
- DUNFORD, M. (1987), «Contrasting electronics development strategies: Grenoble and Silicon Glen», στο Samos Seminar Proceedings, *City and Region*, Θεσσαλονίκη.
- (1989), «Italy's uneven development», *Geography Review*, Μάιος 1989, σ. 23-27.
- DUNFORD, M. - BENKO, G. (1991), «Neo-fordism or post fordism? Some conclusions and further remarks», στο G. Benko - M. Dunford (επιμ.), *Industrial Change and Regional Development*, Belhaven, Λονδίνο.
- DUNFORD, M. - ΚΑΥΚΑΛΑΣ, Γ. (επιμ.) (1992), *Cities and regions in the new Europe*, Belhaven, Λονδίνο.

- GAROFOLI, G. (1984), «Uneven regional development and industrial restructuring: The Italian pattern in the 70's», *City and Region*, τχ. 9, σ. 47-80.
- GOTTDIENER, M. - KOMNINOS, N. (επιμ.) (1989), *Capitalist Development and Crisis Theory: Accumulation, regulation and spatial restructuring*, Macmillan, Λονδίνο.
- KOMNINOS, N. (1992), «Les nouveaux espaces de croissance: La naissance des centres du développement postfordiste», *Espaces et Sociétés*, τχ. 3, σ. 217-232.
- LEBORGNE, D. - LIPIETZ, A. (1987), «New technologies, new modes of regulation: Some spatial implications», στο Samos Seminar Proceedings, *City and Region*, Θεσσαλονίκη.
- MURRAY, R. (1991), *Local Space: Europe and the new regionalism*, The Centre for Local Economic Strategies, Manchester.
- PIORE, M. - SABEL, C. (1984), *The Second Industrial Divide. Possibilities for prosperity*, Basic Books, Νέα Υόρκη.
- SCOTT, A. (1988), «Flexible production systems and regional development», *International Journal of urban and regional Research*, τόμ. 12, τχ. 2.
- SFORTZI, F. (1989), «The geography of industrial districts in Italy», στο E. Goodman (επιμ.), *Small Firms and Industrial Districts in Italy*, Routledge, Λονδίνο.
- STORPER, M. - SCOTT, A. (1988), «The geographical foundations and social reproduction of flexible production complexes», στο J. Wolch - M. Dear (επιμ.), *Territory and Social Reproduction*, Allen and Unwin, Λονδίνο.